

A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban*

A második világháborús magyar részvétel historikumának és különösen a 2. hadsereg Don-kanyarbeli tragédiája történetének napjainkban konjunktúrája van. Egyre-másra jelennek meg a monográfiák, tanulmányok, naplók, memoárok, fotóalbumok és egyéb kiadványok. A művek túlnyomó többségének szemléletét az államrezon szintjére emelt kormányzati ideológia határozza meg. Ennek legjelentősebb vonása a Horthy-rendszer háborús politikájának egyértelmű helyeslése és apologetikája, egyszerűen: a szerecsenmosdatás. Az igazolást szolgáló argumentáció forrásvidékének feltárására nem kell hosszas kutatómunkát végezni. Elegendő figyelmesen tanulmányozni a magyar politikai és katonai vezetők megnyilatkozásait a kritikus 1941-es esztendőben, különösen a tavaszi és nyári hónapokban. Az ezeket rögzítő dokumentumok közös jellemzője, hogy a Szovjetunió elleni háborúban való magyar részvételt egyöntetűen, úgymond, Magyarország nemzeti érdekének deklarálják. Werth Henrik gyalogsági tábornok, a honvéd vezérkar főnöke 1941. június 16-án kelt emlékirata szerint a közreműködést megköveteli „az ország területi épségének, valamint állami és társadalmi rendszerének biztosítása, erre kötelez keresztény, nemzeti alapon álló világnézetünk, mert politikailag a tengely-

* KRAUSZ Tamás - VARGA Éva Mária: *Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban - Levéltári dokumentumok 1941-1947.* L'Harmattan, Budapest, 2013., 620. p.

hatalmak mellett véglegesen lekötöttük magunkat, mert további országgyarapításunk is ettől függ”.

Bárdossy László kormányfő, noha nem álltak távol tőle Werth Henrik szempontjai, taktikai okokból ellenezte az önkéntes felajánlkozást. Véleményét Horthy Miklós kormányzó is osztotta. Az államfő és a miniszterelnök úgy vélte, hogy meg kell várni, amíg a németek jelt adnak a magyar hadba lépésre, mert ez esetben ellenszolgáltatást lehet kérni. A németek viszont éppen a kéréstől ódzkodtak, mert az egyetlen jutalomként odaígerhető terület a Bánát volt, amelyre Románia is igényt tartott.

A Berlin és Budapest között kialakult patthelyzetet a kassai bombázás oldotta meg. Az észak-magyarországi várost, mint ismeretes, 1941. június 26-án felségjel nélküli repülőgépek bombázták, a támadó raj nemzeti hovatartozása nem volt megállapítható, a titok mindmáig megoldatlan maradt. Bárdossy úgy vélte, hogy nem igazán fontos a Kassát bombázó gépek nemzetisége. Ő a lényegyet abban látta, hogy a magyar vezérkar megegyezett a németekkel, miszerint a támadókat szovjet gépeknek tekintik – ez pedig azt bizonyítja, hogy a németek valójában Magyarország hadba lépését kívánták. Íme, megvolt a kívánt jeladás, további vacillálásnak nem volt helye. Június 27-én a kormányfő bejelentette, hogy beállott a hadiállapot a Szovjetunióval. A hadba lépés mellett egyetlen érvet bizonyosan nem lehetett felhozni, mégpedig azt, hogy a Szovjetunió agresszív politikát folytatott volna Magyarország ellen. Sőt, Moszkvából 1940–1941-ben több, itt nem részletezhető gesztussal jelezték a jószomszédi viszony kiépítésének szándékát.

Kétségtelen az is, hogy a háborúban való részvételhez semmiféle állítólagos magyar nemzeti érdek nem fűződött. Aligha van erre illetékesebb tanú, mint gróf Bethlen István, a korszak legjelentékenyebb politikusa. Bethlen az 1944 júniusában írt emlékiratában keserű szavakkal bírálta az 1940–1941-ben folytatott magyar külpolitikát. Úgy vélte, hogy a magyar politika „végzetes ballépéseinek sorozata a hármas paktumhoz való csatlakozással vette kezdetét, amikor minden komoly szükség és ellenszolgáltatás nélkül a nagyhatalmak olyan koalíciójához csatlakoztunk, amely világhatalmi kérdések eldöntésére ala-

kult meg. És ezzel megtette a vesztébe rohanás irányába az első lépést...”

A Szovjetunió elleni hadba lépésről szólva Bethlen visszatámasztotta azt a propagandát, „amelynek érdekében állott, hogy a bolsevizmus mumusának a falra festésével a háborúba beugrasson minket. A bolsevizmus kétség kívül egész Európára jelent veszélyt, de nem a kis Magyarország hivatása, hogy népe virágjának feláldozásával ettől a veszélytől Európát megmentse.” Bethlen a magyar nemzeti célnak azt tekintette, hogy „darabokra vagdalt országunkat újból összefoltozzuk. Sajnos, 1941 júniusában nemzeti politikánk ezen axiómájától eltértünk, és az elkövetett hibáért keservesen fogunk újra bűnhődni.”

A Szovjetunió elleni háborúval foglalkozó magyar történetírás elsősorban a szovjet–német fronton bevetett magyar hadsereg harcaira fordít figyelmet, és alig törődik a magyar megszálló alakulatok tevékenységével. 1941 őszétől, a Keleti és a Nyugati Megszálló Csoport alárendeltségében 90 000 magyar katona mintegy félmillió négyzetkilométernyi területen látott el okkupációs feladatokat Ukrajna, Oroszország és Belorusszia területén. A megszállás úgynevezett front mögötti „hadialkalmazást”, gyakorlatilag partizánvadászatot jelentett.

A magyar csapatok magatartásáról hallgassunk meg egy tanút, Joseph Goebbelst, Hitler egyik bizalmasát. A birodalmi propagandaminiszter 1942. május 18-án a következőt jegyezte be naplójába a brjanszki erdő térségében zajló harcokról: „Ettől a régiótól délre magyar alakulatok harcolnak. Egyik falut a másik után kell elfoglalniuk és pacifikálniuk. Amikor a magyarok azt közlik, hogy pacifikáltak egy falut, ez rendszerint azt jelenti, hogy egyetlen lakos sem maradt.”

Mi sem lenne súlyosabb tévedés, mint azt feltételeznünk, hogy elszigetelt esetekről volt szó, és magyar részről nem fordultak elő súlyos atrocitások a polgári lakosság ellen. A magyar partizánvadászok rendszeresen együttműködtek a hasonló rendeltetésű német közegekkel. Erről Kubik Béla csapatcsendőr őrmester a következőket vallotta:

„1941-ben bevonultam a 32/II. zlj.-hoz, és ezzel az alakulattal 1941 októberében szovjet hadműveleti területre mentem...”

Egy német zászlóaljat váltottunk le, és alakulatunkat partizánvadász feladattal bízta meg a német parancsnokság... 1941 decemberében a német parancsnokság kb. 80 szovjet polgárt küldött át a zászlóaljnak, hogy hallgassuk ki, majd végezzük ki őket. A fogdaépületben folyt a szovjet polgárok kihallgatása... mivel a szovjet polgárok nem vallottak, borzalmas módon megkínózták őket. Ezt onnan tudom, mert gyakran lehetett a fogdaépületből kihallani a megkínzott szovjet polgárok jajgatását... A kivégző osztaggal együtt körülfogtuk a szovjet polgárokat, és elindultunk velük a kivégzés színhelyére. Mikor a vasútvonal mellett lévő bombatölcsérekhez értünk, a százados parancsot adott a szovjet polgároknak, hogy vetkőzzenek le. Többen nem engedelmeskedtek a parancsnak, ezeket az embereket a kivégző részleg tagjai vetkőztették le, kegyetlen ütlegelés közben. A szovjet polgárokat a kivégző részleg tagjai lelőkdösték a bombatölcsérbe...”

1942–1945 között működött a Szovjetunióban a Rendkívüli Állami Bizottság (RÁB) „a fasiszta német betolakodók és bűntársaik gáztetteinek és általuk a szovjet polgároknak okozott károknak a felmérésére és megállapítására”. A RÁB 250 000 tanúvallomás alapján csupán a gyilkosságokról 54 000 jegyzőkönyvet és a károkról körülbelül négymillió jegyzőkönyvet gyűjtött össze. A dokumentumok hitelességébe a tamáskodók már csak azért is kénytelenek beletörődni, mert ilyen irdatlan mennyiségű anyag hamisítása, vagy bármilyen egyéb manipulálása pusztán technikai okokból is elképzelhetetlen és lehetetlen. A dokumentumok a családtagok, a rokonok, a barátok, a munkatársak, a katonák és a hadifoglyok legyilkolásának hiteles leírásait, a szemtanúk vallomásait tartalmazzák a kegyetlenkedésekről. Minden egyes jegyzőkönyv személyes vádirat is egyben.

A szovjet és a magyar túlélők vallomásai, nyilatkozatai, levelei, a hadifogoly-kartotékok és más dokumentumok feltárják azon folyamat iszonyatos részleteit, amelynek során magyar katonák a szovjet polgári lakosság, a Vörös Hadseregbe bevonult férfiak híján az otthon maradtak, főleg öregek, nők, gyermekek, valamint hadifoglyok tömegeit, szinte felfoghatatlan kegyetlen-

séggel fizikailag megsemmisítették. Nem véletlen, hogy a helyi lakosság a magyarok cselekedeteit évtizedek múltán mindmáig megőrizte emlékezetében, és alkalmasint erre figyelmeztetik is a náluk járó magyar kutatókat vagy utazókat. Csak két dokumentumot idézek erről. „A Rendkívüli Állami Bizottság 1945. március 28-i összefoglaló jelentése szerint csupán a Csernyigovi terület 12 járásában a magyar katonák 38 611 békés szovjet állampolgárt gyilkoltak meg. A tömeggyilkosságok központja Scsorsz város volt, ahol a börtönökben, parkokban, erdőkben – többször is az elpusztítandók által megásott óriási sírgödrök előtt – sok ezer embert végeztek ki a legborzalmasabb kínzások között. Sokféle a leggyakoribb kivégzés az elevenen elégetés volt. Az áldozatok nagy többségükben öregek, nők és gyermekek voltak, de legyilkoltak csecsemőket a szoptató anyákkal együtt.” És Scsorsz csak egy kivégzőhely volt a sok közül.

Egy Boldizsár Ferenc nevű honvéd (46/1. 2. század, tábori posta 115/20) egy ilyen „hőstettet”, amelyre még büszke is volt, feljegyzett a naplójában: „Mikor a faluba értünk, a legelső három házat én gyűjtöttem fel. Ott a férfiakat, nőt, gyermeket megöltük, és a falut felégettük. Tovább mentünk... A kiváló magatartású huszáraink a falut felgyűjtötták, és a harmadik század rakétával gyűjtögtattak. Onnan mentünk tovább felderíteni. Az idő alatt, míg mi felderítettünk, a huszárok hat falut égettek fel...”

A feltárt dokumentumok *ad acta* teszik az olyan elképzeléseket, az olyan relativizáló, mentegető „egyrészt-másrészt” megfogalmazásokat, hogy a „háborúban elkerülhetetlenek a kilengések, atrocitások”, csak „kis számú fegyelmetlen katonáról beszélhetünk”, „ az ilyen események a háború velejárói” stb. A levéltári források alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar csapatok az elfoglalt szovjet területeken 1941 és 1944 között népirtást követtek el. E kötet lapjain a dokumentumok tükrében a náci genocídium „magyar fejezete” tárul fel. Ezek a bűncselekmények, mint emberiség elleni bűncselekmények, sohasem évülnek el.

A magyar királyi honvédség által szovjet területen végrehajtott népirtás mindezideig nem képezte tudományos kutatás és

feldolgozás tárgyát. E tekintetben vákuum alakult ki, amely nem indokolható a források hiányával, még a szovjet levéltárak megnyitása előtt sem. A magyar kutatók számára éppenséggel rendelkezésre álltak volna az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában és a Hadtörténeti Levéltárban őrzött iratok. A téma megközelítését mind Magyarországon, mind a Szovjetunióban politikai, ideológiai béklyók bénították meg és tették szinte lehetetlenné. A párt- és állami szervek túlságosan kényesnek, indulatokat keltőnek találták a szovjet területen elkövetett tömeggyilkosságok és rablások megbolygatását, ami óhatatlanul igényt támasztott volna a magyar területen elkövetett szovjet atrocitások tudományos vizsgálatára. Ezért az egész témakör tabuvá vált, megakadályozandó, hogy a múltbeli bűnök felhánytorgatása zavarokat okozzon a Szovjetunió és újdonsült délkelet-európai szövetségeseinek viszonyában.

A szovjet levéltárak megnyitása eddig nem is remélt lehetőségeket és távlatokat nyitott meg a háborús bűncselekmények szövevényes és iszonytató historikumának feltárására. Annál is inkább, mert a történelmi eseményeket a napi politikai érdekek patikamérlegén adagolni kívánó kicsinyes latolgatás is lomtárba került.

Jelen kötet a szó legszorosabb értelmében úttörő jelentőségű. Alkotói roppant nagy munkát végeztek a tengernyi dokumentum áttanulmányozásával, kiválogatásával, elrendezésével, fordításával és az értelmezéshez nélkülözhetetlen tudományos apparátus elkészítésével. Nem vitás, hogy a kötet tényanyaga nem vált ki osztatlan örömet és helyeslést sem a közvéleményben, sem a publicisztikában, sem a történettudomány egyes művelőinek körében. Mégis félrehúzza a hallgatás függönyét, amely mögött mindig sötétség lappang.

Sipos Péter